

Lesopzet bij *Der naturen bloeme* voor leerlingen in de onderbouw

Auteur: Joke Brasser

Doelgroep

Leerlingen uit klas 1-2 voor leerlingen van alle niveaus.

Omvang

Lesuur van 90 minuten of twee korte lessen (45-50 minuten).

Doelstellingen

Je maakt kennis met *Der naturen bloeme* van Jacob van Maerlant.

Je begrijpt dat ideeën over genres veranderen door de tijd heen.

Je ziet in dat sporen van oudere verhalen voortleven in de teksten, films en series die jij nu kent.

Je bespreekt en beschrijft wat je ziet in jouw tekstfragment.

Je leert dat medeleerlingen andere interpretaties kunnen hebben bij een literaire tekst en dat er meerdere interpretaties mogelijk zijn.

Opdracht in het kort

Leerlingen lezen, bekijken en bevragen in kleine groepjes een hoogwaardige reproductie van een lemma uit *Der naturen bloeme*. Ze vergelijken deze bron met andere teksten (fabels, sprookje, een informatief blog). Ze trekken conclusies over hun eigen bron en schrijven een tentoonstellingsbordje waarin ze uitleggen wat er te zien is op hun lemma uit *Der naturen bloeme*. Alle reproducties worden in het klaslokaal ophangen met de uitlegbordjes erbij. Leerlingen bekijken samen de expositie en vergelijken hun eigen bevindingen met die van hun klasgenoten.

Werkvormen

See, think, wonder

korte schrijfoopdracht (uitlegbordje)

onderwijsleergesprek

Niveau

De interpretatievaardigheden die in deze lessenreeks centraal staan komen overeen met competentieniveau 3 (reflecterend lezen) naar de indeling van Witte (2008). Er wordt scaffolding geboden in de vorm van vragensets en de mondelinge feedback van de docent, zodat leerlingen met leesniveau 1-2 ervaren op welke manieren je een literaire tekst nog meer kunt lezen.

Materialen

Lesbrief

Uitgeprinte tekstensets en opdrachten (per groepje 1 set, zie overzicht in schema)

Op kleur uitgeprinte reproductie van de handschriftbladzijden (groot formaat, A2 of A3). Idealiter gelamineerd.

Laptop (elk groepje een)

Pen en papier

Digitale bronnen

Reproducties van manuscript *Der Naturen bloeme*

Hertaling *Het boek der natuur* (Maerlant, 1989)

Een fabel en een sprookje

Eigentijdse dierenencyclopedie, vogelgids, informatief blog

Harry Potter-bestiarium

*Al deze bronnen zijn gratis online beschikbaar. Het Harry Potter-bestiarium is in het Engels. Voor leerlingen die het Engels onvoldoende beheersen kan gewerkt worden met een vertaling.

Vorbereiding docent

Lees je in over *Der Naturen bloeme* op literatuurgeschiedenis.org.

Print alle tekstensets en opdrachten voor de groepjes (zie bijlage).

Print de reproducties van het manuscript op groot formaat (A3) en lamineer ze. Bij voorkeur in kleur.

Doel	Docentactiviteiten	Leerlingactiviteiten	Verantwoording	
1	Voorkennis activeren	Docent activeert voorkennis door (ludieke) vragen te stellen. Hoe tem je een draak? Wat moet je doen als je een basilisk tegenkomt? Welke spreekwoorden ken je over struisvogels?	Leerlingen beantwoorden vragen.	Aansluiten bij de impliciete culturele kennis van leerlingen en die kennis waarderen.
2	Instructie	We gaan middeleeuwse teksten over dieren bekijken en onderzoeken. Leerlingen kiezen in groepjes van vier voor de bron (reproductie) die ze het meeste aanspreekt. Ze gaan samen met de opdracht en de bron aan de slag. Instructie: samenwerken, rustig overleggen, niet met andere groepjes bemoeien. NB: nog geen context en uitleg bij de bron geven. Niet aangeven dat alle dieren uit hetzelfde handschrift komen: laat ieder groepje zelf op onderzoek gaan.	Leerlingen luisteren naar instructie	x
3	Leerlingen kiezen reproductie en vormen groepjes.	Coacht de keuze en helpt groepjes zich te installeren.	Leerlingen kiezen een dier (reproductie) en vormen groepjes.	Zelf inbreng hebben in de keuze voor een dier draagt bij motivatie.
4	Leerlingen bekijken en bevragen hun bron.	Docent bewaakt het proces en de tijd. Stuurt bij op gedrag, niet op inhoud. Activeer leerlingen om zelf te formuleren wat ze zien. Er is geen goed of fout antwoord.	Leerlingen bekijken hun bron en een van de groepsleden maakt aantekeningen. Die zijn later nodig. Leerlingen benoemen wat ze herkennen en formuleren vragen.	Naar de methode 'visual thinking strategies'. Leren zorgvuldig kijken en benoemen wat je ziet.
5	Leerlingen vergelijken hun bron met de intertekst.	Idem	Leerlingen vergelijken hun bron met de intertekst aan de hand van de opdrachsinstructie. Ze wisselen in hun groepje ideeën uit en maken aantekeningen.	Leerlingen laten redeneren vanuit de tekst, door zorgvuldig te lezen en bronnen te vergelijken.

	Leerlingen schakelen tussen persoonlijk-belevend lezen en analyseren.		Zie bijlage voor intertekst (verschilt per groepje) en nadere instructie.	Dit draagt bij aan hun leesvaardigheid en literaire competentie.
6	Leerlingen leren hun eigen bevindingen onder woorden te brengen	Deelt schrijfofdracht uit. Print de uitgewerkte opdrachten ten behoeve van de expositie.	Leerlingen verwerken hun interpretatie van de bron tot een uitlegbordje. Ze volgen daarbij de eisen uit de schrijfofdracht. (zie bijlage)	Schrijfvaardigheid koppelen aan leesvaardigheid. Schrijven over een vakinhoudelijke onderwerp is motiverender dan met deeloefeningen de schrijfvaardigheid trainen. Complete communicatiesituatie: de opdracht heeft een doel en een publiek (klasgenoten).
7	Expositie	Docent en leerlingen bekijken de expositie: de opgehangen reproducties voorzien van uitlegbordjes.	Leerlingen treden op als gids bij hun eigen werk: ze lichten kort hun eigen inzichten toe en luisteren naar de presentaties van klasgenoten.	Mondelinge taalvaardigheid oefenen zonder summatief oordeel.
8	Reflectie op leeropbrengst en verankeren van inzichten door context aan te reiken	<p>Onderwijsleergesprek begeleiden. Leerlingen laten reflecteren op wat ze geschreven hebben. Inzichten om op te sturen: alle bronnen komen uit dezelfde tekst: <i>Der Naturen bloeme</i>. Verschillende interpretaties zijn mogelijk. Deze bron is vergelijkbaar met een vogelgids of natuurencyclopedie van nu omdat hij voor het middeleeuwse publiek feitelijke informatie bevat. Het is de oudst bekende natuurwetenschappelijke bron in de volkstaal.</p> <p>De bron lijkt ook op een fabel: dieren worden ten voorbeeld gesteld aan de mens.</p> <p>De bron dient ook ter vermaak: de tekst is op rijm geschreven. Daarmee is hij vergelijkbaar met andere teksten die je ter ontspanning leest, zoals sprookjes.</p> <p>Vragen om te bespreken: Hoe komt het dat Van Maerlant ervan uitging dat zeeemeerminnen en basilissen echt bestaan?</p> <p>Welke bronnen gebruikte hij? Wat is het verschil met ons, wat toegang tot kennis betreft?</p>	Leerlingen reflecteren op wat ze geleerd hebben en vergelijken hun bevindingen met die van hun klasgenoten.	Betekenis geven aan literatuur. De klas van betekenis laten zijn voor het leren. Inzien dat er meerdere perspectieven mogelijk zijn.

Uitbreiding en differentiatie

Bij het schrijven van een tentoonstellingsbordje kan een feedbackronde ingebouwd worden waarin leerlingen elkaars bordjes van feedback voorzien. Ook kan de docent langer stilstaan bij het 'genre' tentoonstellingsbordje, bijvoorbeeld aan de hand van [dit artikel](#).

Leerlingen kunnen zelf een hertaling maken van de Middelnederlandse tekst. Hier moet je dan wel er extra lesuren voor uittrekken. Literatuurgeschiedenis.org heeft een [lessenreeks Middelnederlands](#) gemaakt die ook in verkorte vorm gebruikt kan worden (2-3 lessen).

Let op! De middelnederlandse tekst van Der naturen bloeme die op de DBNL te vinden is komt niet precies overeen met de reproducties. De tekst is een afschrift van een ander manuscript.

Verantwoording

Der Naturen bloeme is een geweldige tekst voor onderbouwleerlingen omdat de beschreven fabeldieren bekend zijn uit de jeugdcultuur van nu. Leerlingen kennen zeemeerminnen, draken en zelfs basilissen (dankzij J.K. Rowling). Het lezen van een middeleeuws biologieboek sluit daarom aan bij hun belevingswereld en introduceert een heel andere denk- en ervaringswereld: de middeleeuwse visie op de natuur. Het verbreden van hun denkwereld draagt bij aan persoonsvorming omdat ze oefenen met inleven in de historische ander. Ook kijken, zorgvuldig lezen en je oordeel uitstellen zijn persoonsvormende vaardigheden die gelinkt zijn aan de vakvaardigheden van het schoolvak Nederlands. Daarnaast biedt de tekst mogelijkheden om hun denken over genres uit te breiden en nieuwe kennis te introduceren. Los van deze instrumentele waarde vind ik het ontzettend waardevol dat leerlingen een fragment van de tekst lezen en de illustraties in het manuscript bestuderen. Simpelweg omdat het een eindeloos fascinerende en mooie tekst is. Het verrijkt hun wereldbeeld om hier kennis mee te maken. Een tekst die tegelijkertijd bekend en vreemd is heeft een grote didactische waarde. Hij prikkelt de fantasie op een andere manier, zoals veel historische literatuur dat doet.

De lesopzet is gebaseerd op de museumdidactiek 'See, think, wonder' (Visual thinking strategies Nederland, 2022) en het model literatuurhistorisch redeneren (Bax & Mantingh, 2018). Uit de museumdidactiek ontleen in de aanpak om eerst zorgvuldig te kijken en vragen te stellen over wat je ziet. Uit het model literatuurhistorisch redeneren gebruikte in het uitgangspunt om niet alle hindernissen weg te nemen, maar leerlingen juist te laten puzzelen op een complexe en uitdagende bron. Dit is speelser en uitdagender dan een frontale uitleg (docent als expert en leerlingen als passief publiek). De contextualisering en uitleg volgt pas na hun eigen onderzoek en kan daardoor aansluiten op wat leerlingen interesseert en op de vragen die ze hebben.

Ik heb gestreefd naar een balans tussen leerling, docent en tekst. De opzet is niet leerling- of docentgericht, omdat de tekst zelf het uitgangspunt is. Leerlingen krijgen ruimte voor hun eigen interpretaties en vragen. De kennis van de docent wordt in eerste instantie op een subtiele manier ingezet (via de werkvorm en vragen) en pas aan het einde van de lessen, bij het onderwijsleergesprek, expliciet gebruikt. De klas gebruikt voor het samen leren door te laten zien dat er meerdere perspectieven mogelijk zijn op een literaire tekst.

Omdat ik leerlingen persoonlijk wil betrekken bij de teksten kies ik voor werkvormen waarin ze de tekst kunnen toe-eigenen. Dit zie je terug in de lesopzet in het schrijven van een uitlegbordje. Hier is ruimte voor hun eigen keuzes en visie. Daarnaast wil ik ze laten ervaren dat literatuur een netwerk is van met elkaar verbonden teksten. Het vergelijken van teksten biedt aanknopingspunten hiervoor. Ook de verbinding met eigentijdse verhalen draagt bij aan het inzicht dat literair erfgoed voortleeft en dat er ook in hun eigen wereld sporen van oudere teksten terug te vinden zijn. Dit is een leerdoel

dat ook voor de onderbouw haalbaar is. In de nieuwe kerndoelen is dit leerdoel dan ook ondergebracht (kerndoel 21).

Bronvermelding

Bax, S., & Mantingh, E. (2018). Een web van twintigste-eeuwse literatuur. Naar een didactiek voor literatuurgeschiedenis van de twintigste eeuw. *Nederlandse letterkunde* 23.3, 257-286.

Maerlant, J. v. (1989). *Het boek der natuur*. (P. Burger, Vert.) Amsterdam: Querido. Opgehaald van https://www.dbnl.org/tekst/maer002dern03_01/downloads.php

Rowling, J. (2017). *Fabeldieren en waar ze te vinden*. Amsterdam: De Harmonie.

Visual thinking strategies Nederland. (2022). *Visual thinking strategies Nederland*. Opgehaald van <https://www.vtsnederland.org/>

Witte, T. (2008). *Het oog van de meester: Een onderzoek naar de literaire ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Delft: Eburon .

Bijlagen

Schema tekstensets

Print voor het groepje dat de wolf kiest beide teksten in de tabelregel. Hetzelfde doe je voor de andere dieren.

Dier	Reproductie manuscriptpagina Der Naturen bloeme	Hertaalde tekst	Intertekst: vergelijksmateriaal ter duiding van de bron
Wolf	<i>lupus</i>	Wolf (p. 60)	Fabel de wolf, de vos en de muilezel
Vlaamse gaai	<i>garrulus</i>	Vlaamse gaai	Vogelgids
Meeuw	<i>meauca</i>	Meeuw (p. 75)	Vogelgids
Struisvogel	<i>struthio</i>	Struisvogel (p. 81)	Informatief blog
Basilisk	<i>basiliscus</i>	Basilisk (p. 103)	Harry Potter bestiarium online
Zeemeermin	<i>sirena</i>	Zeemeermin (p. 92)	sprookje
Draak	<i>draco</i>	Draak (p. 107)	Harry Potter bestiarium online
Griffioen	<i>grifis</i>	Griffioen (p. 70)	Harry Potter bestiarium online

Ik heb gekozen voor een balans tussen fabeldieren en dieren die leerlingen uit hun eigen omgeving (of uit de dierentuin) kennen. Tussen dierbeschrijvingen met een duidelijke voorbeeldfunctie voor de mens en karakterisering die voortleven in ons dagelijks taalgebruik (je kop in het zand steken).

Schrijfoopdracht

Maak een uitlegbordje bij jouw bron waarin je uitlegt wat er te zien is.

Het bordje moet voldoen aan de volgende eisen:

- Gebruik 100-150 woorden.
- Gebruik een toepasselijke titel (max. 1 tekstregel)
- Vertel je belangrijkste boodschap eerst. Je eerste zin is dus erg belangrijk. **Wat** zie je hier?
- Je mag niks vertellen over wat je **niet** kunt zien.
- Geef een kijkaanwijzing: hoe is het gemaakt? Waaraan kun je dit zien?
- Gebruik lettertype Arial, 20 pt. De titel maak je vetgedrukt. De rest van de tekst wordt normaal vormgeven.
- Check je spelling en zinsbouw en mail je uitlegbordje aan de docent

Opdrachten vanaf de volgende pagina.

Los uit te printen per dier. Aanbieden in combinatie met de schrijfoopdracht en tekstenset.

klassiekers
in de klas.

Vlaamse gaai, meeuw, struisvogel

Voorkennis

Heb je deze vogel weleens in het echt gezien? Waar en wanneer?

Kijken

Bekijk de reproductie van de middeleeuwse tekst. Noteer wat je opvalt. Kun je zien:

Hoe de tekst gemaakt is?

Wat voor materiaal?

Herken je de vogel van de afbeelding? Welke verschillen zie je?

In welke taal is de tekst geschreven?

Wat valt je op aan de tekst?

Wat voor tekst is dit, denk je? Waarom denk je dat?

Welke vragen heb je zelf?

Vergelijken

Vergelijk jouw bron met de tekst uit op je handout. Die komt uit een online vogelgids. In je handout vind je ook een vertaling van de brontekst. Vul het schema hieronder aan. Noteer eerst de kenmerken van de tekstsoort links (vogelgids). Er worden al twee voorbeelden genoemd. Denk ook aan schrijfstijl, inhoud, leesdoel, etc. Kijk vervolgens of je deze kenmerken terugziet in de brontekst.

vogelgids	brontekst
Deze tekst is informatief	
Deze tekst gebruik je om iets te weten te komen over een vogel	

Conclusie: zijn beide teksten vergelijkbaar? Welke overeenkomsten en verschillen zie je?

Ga nu aan de slag met de schrijfpdracht.

Basilisk, draak, griffioen

Voorkennis

Wat weet je van deze wezens? Waar komt jouw kennis vandaan, welke boeken, films, series of games ken je waarin deze wezens voorkomen?

Kijken

Bekijk de reproductie van de middeleeuwse tekst. Noteer wat je opvalt. Kun je zien:

Hoe de tekst gemaakt is?

Wat voor materiaal?

Herken je het wezen van de afbeelding?

Lijkt het op jouw beeld hiervan?

In welke taal is de tekst geschreven?

Wat valt je op aan de tekst?

Wat voor tekst is dit, denk je? Waarom denk je dat?

Welke vragen heb je zelf?

Vergelijken

Vergelijk jouw bron met de tekst uit op je handout. De tekst komt van een website met dieren uit de Harry Potter-reeks. Op je handout vind je ook een vertaling van de brontekst. Vul het schema hieronder aan. Noteer eerst de kenmerken van de tekstsoort links (Harry Potter). Er worden al twee voorbeelden genoemd. Denk ook aan schrijfstijl, inhoud, leesdoel, etc. Kijk vervolgens of je deze kenmerken terugziet in de brontekst.

Harry Pottergids met magische wezens	brontekst
Deze tekst bevat fantasie	
Deze tekst lees je om ..	

Conclusie: zijn beide teksten vergelijkbaar? Welke overeenkomsten en verschillen zie je?

Ga nu aan de slag met de schrijfpdracht.

Wolf

Voorkennis

Heb je weleens een echte wolf gezien? En over wolven gelezen? Welke eigenschappen hebben wolven in verhalen en films?

Kijken

Bekijk de reproductie van de middeleeuwse tekst. Noteer wat je opvalt. Kun je zien:

Hoe de tekst gemaakt is?

Wat voor materiaal?

Herken je de wolf van de afbeelding?

In welke taal is de tekst geschreven?

Wat valt je op aan de tekst?

Wat voor tekst is dit, denk je? Waarom denk je dat?

Welke vragen heb je zelf?

Vergelijken

Vergelijk jouw bron met de tekst uit op je handout. De tekst is een fabel. Op je handout vind je ook een vertaling van de brontekst. Vul het schema hieronder aan. Noteer eerst de kenmerken van de tekstsoort links (vogelgids). Er worden al twee voorbeelden genoemd. Denk ook aan schrijfstijl, inhoud, leesdoel, etc. Kijk vervolgens of je deze kenmerken terugziet in de brontekst.

Fabel	brontekst
In deze tekst leer je dat de wolf ...	
Deze tekst gebruik je om ...	

Wat lees je in beide teksten over wolven? Zijn ze vergelijkbaar, of juist heel verschillend? Wat kunnen mensen van wolven leren?

Ga nu aan de slag met de schrijfoopdracht.

Zeemeermin

Voorkennis

Wat weet je over zeemeerminnen? In welke teksten, films en series kom je ze tegen?

Kijken

Bekijk de reproductie van de middeleeuwse tekst. Noteer wat je opvalt. Kun je zien:

Hoe de tekst gemaakt is?

Wat voor materiaal?

Herken je de zeemeermin van de afbeelding?

Lijkt ze op jouw beeld hiervan?

In welke taal is de tekst geschreven?

Wat valt je op aan de tekst?

Wat voor tekst is dit, denk je? Waarom denk je dat?

Welke vragen heb je zelf?

Vergelijken

Vergelijk jouw bron met de tekst uit op je handout. De tekst is een sprookje van Hans Christiaan Andersen. Op je handout vind je ook een vertaling van de brontekst. Vul het schema hieronder aan. Noteer eerst de kenmerken van de tekstsoort links (sprookje). Er worden al twee voorbeelden genoemd. Denk ook aan schrijfstijl, inhoud, leesdoel, etc. Kijk vervolgens of je deze kenmerken terugziet in de brontekst.

sprookje	brontekst
Deze tekst bevat fantasie	
Deze tekst lees je om ..	

Conclusie

Wat vertelt het sprookje over zeemeerminnen? Wat vertelt de brontekst hierover? Zijn beide teksten vergelijkbaar? Welke overeenkomsten en verschillen zie je?

Ga nu aan de slag met de schrijfoopdracht.